

Paskutinis pasiuntinys

Autorius: © Lietuvos žinios

06:00 Sausio 26 D. 2012

Likimas lėmė, kad aš Lugano mieste, Šveicarijoje, gyvenu jau 15 metų ir su žmona prižiūrime Vasario 16-osios akto signataro dr. Jurgio Šaulio ir Mafaldos Salvatini-Šaulys kapus "Castagnolos" kapinėse. Tai paskatino pasidomėti šios iškilios asmenybės likimu.

Jurgis Šaulys / LŽ archyvo nuotr.

Šiame straipsnyje neatpasakosiu dr. J.Šaulio biografijos, o tik panagrinėsiu jo gyvenimo dalį nuo 1939-ųjų iki 1948 metų rudens, kada jį užklupo staigi ir netikėta mirtis. Pagrindinis tikslas - pažvelgti į to meto įvykius, pasinaudojant autentiškais dr. J.Šaulio dienoraščiais, saugomais Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Nuoširdžiai dėkoju muziejaus direktorei Birutei Kulnytei ir Signatarų namų direktorei Meilei Peikštenienei už suteiktą galimybę susipažinti su dienoraščių turiniu. Istoriniai įvykiai pateikti remiantis ir istoriko, diplomato Lauryno Janušausko knyga "Likimo vedami - LDT egzilyje veikla 1940-1991".

Speciali misija

1939 metais J.Šaulys dirbo Lietuvos pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Lenkijoje, bet kilus karui pasiuntinybės veikla buvo sustabdyta, o pasiuntinys atšauktas. J.Šaulys dvišalio atstovavimo pagrindu Berne pradėjo reziduoti nuo 1939 metų gruodžio 1 dienos, tačiau į Šveicariją buvo atvykęs keliais mėnesiais anksčiau. Jau prieš keletą metų jis su žmona Lugano priemiestyje, Suviljanoje, buvo įsigijęs namą.

Kas siejo dr. J.Šaulį su Šveicarija iki 1939 metų? 1904-aisiais jis atvyko į Berną studijuoti. Tuo metu daug lietuvių rinkosi Berno arba Fribūro universitetus, nes čia mokslo kokybė buvo aukšta, o pragyvenimas ir mokesčiai už mokslą, palyginti su kitomis Europos valstybėmis, gana pigus ir prieinamas jaunuoliams iš nepasiturinčių šeimų. J.Šaulys universitetą baigė 1912-aisiais, turėdamas filosofijos daktaro laipsnį.

Kitą kartą Šveicarijoje jis lankėsi 1916 ir 1917 metais - dalyvavo lietuvių konferencijose Lozanoje.

Savo diplomatinį kelią jis pradėjo Berlyne 1918-aisiais. Jam pirmajam iš Lietuvos diplomatų buvo suteiktas igaliotojo ministro diplomatinis rangas. 1919 metais kelis mėnesius ėjo diplomatinio atstovo pareigas ir Šveicarijoje. Vėliau, 1925-aisiais, Lugane, viešbutyje "Metropol", nors ir laikinai pasitraukęs iš diplomatinės tarnybos, bet Lietuvos Vyriausybės pasiųstas į konferenciją su lenkais derėjosi dėl miško plukdymo Nemunu. Miško plukdymo klausimas buvo labai svarbus Klaipėdos lentpjūvėms.

Kai 1931 metais antrą kartą buvo paskirtas pasiuntiniu ir igaliotuoju ministru Vokietijoje, šias pareigas derino kartu su diplomatinio atstovavimu Šveicarijoje. Net 1938-aisiais jį perkėlus dirbti į Varšuvą, Šveicarija liko jo atstovaujamų valstybių sąrašė. 1939 metais Vyriausybė nutarė jį pasiųsti į Berną ir įkurti atskirą diplomatinę atstovybę. Greičiausiai tai buvo susiję su specialia misija, skirta diplomatams J.Šauliui ir Eduardui Turauskui - paruošti galimybę egzilio Vyriausybei dirbti šioje šalyje bei užtikrinti jos veiksmingumą ir finansavimą, jei Lietuvą ištiktų katastrofa.

Katastrofa

Užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio 1940 metų birželio 2 dieną šifruota telegrama pasiekė Lietuvos pasiuntinius Berlyne, Romoje, Paryžiuje, Londone, Vašingtone ir Stokholme: "Jeigu čia mus ištiktų katastrofa, tai užsieniuose likusios mūsų diplomatijos šefu laikykite Lozoraitį, pirmuoju pavaduotoju Klimą, antruoju Šaulį." Šiuo aktu J.Urbšys sukūrė naują Lietuvos diplomatinės tarnybos (LDT) šefo instituciją. Sovietų okupacijos laikotarpiu LDT šefas de jure buvo aukščiausiu Lietuvos valstybės pareigūnu. LDT šefo veikla apėmė dvi pagrindines sritis: Lietuvos valstybingumo atkūrimą ir tolesnį Lietuvos bei jos piliečių teisių ir interesų gynimą. Į LDT šefo pareigas buvo siūlomos Petro Klimo ir J.Šaulio kandidatūros, bet nulėmė tai, kad S.Lozoraitis buvo daug jaunesnis už J.Šaulį, be to pastarojo žmona buvo ne lietuvė - italė, Berlyno operos dainininkė M.Salvatini-Šaulys. J.Šauliui tada buvo 61-eri, pasiuntiniui Italijoje S.Lozoraičiui - 51-eri, o pasiuntiniui Prancūzijoje P.Klimui - 48-eri, bet jis nuo 1923 metų gyveno ne Lietuvoje. Aišku, galėjo būti ir kitų priežasčių.

1940 metų birželio 15 dieną Antanui Smetonai pasitraukus iš Lietuvos, jau birželio 17-ąją buvo sudaryta marionetinė Justo Paleckio Lietuvos liaudies Vyriausybė. J.Paleckio Vyriausybėje iš pradžių nebuvo nė vieno bolševiko. 1940-ųjų liepos 6 dieną užsienio reikalų ministras Vincas Krėvė-Mickevičius išsiuntinėjo telegramas atstovybėms Romoje, Vatikane ir Berne, kviesdamas visus dėl tarnybinių reikalų ("pranešimo padaryti") greitai atvykti į Kauną. Pasiuntiniai, nujausdami kažką negera, lyg susitarę dėl "sveikatos sutrikimų" atsisakė vykti į Kauną. J.Šaulys liepos 9 dieną telegramoje į Kauną rašė: "Gerutis išvykęs atostogų, serga kalnuose. Pats negalvodamas šiuo tarpu negalėčiau taip pat pakelti ilgesnės kelionės. Telegrafuokite, rūpimais klausimais galėsiu tuoj atsakyti raštu kurjeriu."

1940 metų liepos 21 dieną "liaudies Seimui" nubalsavus už Lietuvos prisijungimą prie Sovietų Sąjungos, Lietuvos pasiuntiniai įteikė protesto notas daugumai vyriausybių, prie kurių jie buvo akredituoti. Iš 1939-ųjų pradžioje veikusių 15 pasiuntinybių 1940 metų rudenį buvo likę tik penkios oficialiai pripažintos Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone, Londone, Vatikane, Berne ir Buenos Airėse bei Lietuvos atstovybė prie Tautų Sąjungos Ženevoje.

Perprato Berlyno politiką

1940 metų rugsėjo 19-25 dienomis Romoje įvyko, anot pačių diplomatų, pirmasis pasiuntinių pasitarimas. Jame dalyvavo Stasys Girdvainis, P.Klimas, S.Lozoraitis, Kazys Škirpa ir E.Turauskas. Lietuvos pasiuntinys Berne J.Šaulys į pasiuntinių pasitarimą nė neketino važiuoti. J.Šaulio nevykimo priežastis - jo nenoras identifikuotis su vokiška politika, kurią ypač propagavo tuometis Lietuvos pasiuntinys Berlyne plk. K.Škirpa, nes, anot J.Šaulio, "Hitlerio programoje nėra nepriklausomos Lietuvos". Pasitarime buvo nutarta įkurti Lietuvos Tautinį Komitetą, komiteto pirmininku kviesti inžinierių E.Galvanauską, jo pavaduotoju diplomatijos šefą, ministrą S.Lozoraitį ir prašyti A.Smetoną būsimo Komiteto pirmininką savo aktu paskirti ir Lietuvos Respublikos (LR) ministru pirmininku, pavedant jam eiti ir prezidento pareigas.

A.Smetona, iš pradžių internuotas Ryprusiuose, vėliau gavęs amerikiečių vizą 1940-ųjų rugsėjo mėnesį atvyko į Šveicariją. Prasidėjo pasitarimai su pasiuntiniais, jie vyko net iki lapkričio pabaigos. Berne pasitarimų metu paaiškėjo, kad prezidento netenkina nei pasirinkta kandidatūra (E.Galvanauskas jau buvo "susitęsęs" J.Paleckio Vyriausybėje), nei galima Tautinio komiteto provokiška orientacija ir didelė pasiuntinio plk. K.Škirpos įtaka. Čia išryškėjo ir kitos aplinkybės.

Jurgis Šaulys / LŽ archyvo nuotr.

Kaip teigia dr. A.Gerutis (LR ambasados Šveicarijoje sekretorius), "pasiuntinys Šveicarijoje dr. J.Šaulys iš visų tuo metu Europos žemyne betarpiai galėjusių susisiekti diplomatų nuosekliausiai reiškė skeptiškumą K.Škirpos atstovautos politikos atžvilgiu, būtent remiantis Berlynu, siekiant atstatyti Lietuvos valstybės nepriklausomybę. J.Šaulys neigiamai vertino šansus, kad vokiečių nacionalsocialistai leistų atgaivinti Lietuvos valstybę. "Su hitlerine Vokietija negali būti mums jokios kalbos, ji mums ne pakeliui", - griežtai pasisakė J.Šaulys. (...) Galima daryti prielaidą, kad J.Šaulio pažiūros svėrė ir Respublikos prezidentui. (...) Greičiausiai negalima neigti, kad pasiuntinys Berne bus paveikęs prezidentą, kai jis apsisprendė, pasirašydamas "Kybartų aktus", nekaip buvo suregzta Romos pasitarimuose".

Reikia atkreipti dėmesį, kad dr. J.Šaulys ir E.Turauskas lapkričio 15 ir 16 dienomis lankėsi pas italų, vokiečių, anglų, švedų, ispanų, amerikiečių pasiuntinius Berne. Tyrinėjant dienoraštį matyti, kad šių vizitų tikslus ir pasikalbėjimų turinį galėjo žinoti tik J.Šaulys, E.Turauskas, S.Lozoraitis ir A.Smetona. Galbūt tai irgi turėjo įtakos galutiniam prezidento apsisprendimui? Kaip matyti iš tolesnių įrašų dienoraštyje, J.Šaulys pritarė Tautinio komiteto idėjai ir ne kartą karo metais ragino kolegas jį įkurti, tačiau jis buvo kategoriškai prieš tokio Komiteto priklausomybę nuo vokiečių, tiksliau nuo nacių. 1940 metų lapkričio 22 dieną A.Smetona pasirašė paskyrimus, kuriais S.Lozoraitis buvo paskirtas ministru pirmininku ir jam buvo pavesta pavaduoti Lietuvos prezidentą. Vadinamieji Kybartų aktai - du prezidento A.Smetonos pasirašyti dokumentai atgaline 1940 metų birželio 15 dienos data.

"bet kas paskui bus..."

Citata iš dienoraščio 22 06 1941: " Po 8 val. paskambino p. Turauskas, kad jau vokiečiai pradėję karą prieš rusus. Tuoj pranešiau telefonu apie tai į Luganą Mafaldai, kuri labai dėl to nudžiugo. Ir aš džiaugiuos, kad tas smarves išvys iš Lietuvos, bet kas paskui bus... "

1941 metų liepos 14-18 dienomis Šveicarijoje susirinkę S.Lozoraitis, J.Šaulys, P.Klimas, E.Turauskas ir A.Gerutis aptarė aktualiausius to meto klausimus: diplomatų laikyseną dėl Laikinosios Vyriausybės, Tautinio komiteto veiklą, diplomatinę politinę veiklą reziduojamose valstybėse ir pagalbos teikimą nukentėjusiems asmenims Lietuvoje.

"Šiuo metu eina karas, todėl negali būti tikros Lietuvos nepriklausomybės; Lietuvoje tėra administracija, o dėl Lietuvos Vyriausybės galime pareikšti, kad nieko tiesioginio nežinome..." (J.Šaulys)

Be diplomatinio imuniteto

Antrojo pasaulinio karo metais Šveicarija buvo mažiausiai suvaržyta Europos valstybė, o tai turėjo teigiamos įtakos ir diplomatinei veiklai. Šveicarija pripažino Baltijos šalių okupaciją de facto (nuo 1941-ųjų sausio 1 dienos Baltijos valstybių pasiuntinybės Šveicarijos Federalinės Tarnybos nebebuvo pripažįstamos), tačiau šių kraštų diplomatai, nors ir neturėdami diplomatinio imuniteto, ir toliau išlaikė kai kurias turėtas diplomatines privilegijas, kurios bent neformaliai iki 1946 metų pabaigos leido užsiimti diplomatine veikla.

Citata iš dienoraščio 12 01 1941: "10.30 ryto buvau pas min... Kalbėjom dėl tolesnio P-bės ir Konsulato darbo. Sutarėme, kad V-bė ir Konsulatas dirbs, turės šifrą, bet nebus nei sąrašė, nei šiaip viešai nefigūruos, gaus maisto ir benzino korteles... ir t. t. Painformavau apie Berno posto svarbumą tarpininkaujant tarp Berlyno, Romos ir Londono, taip pat apie pastangas sudaryti prov. vyriausybės organą ir t. t."

Perėmė diplomatijos šefo pareigas

Dėl sudėtingo susisiekimo su kitais kraštais (ne Italijos sąjungininkėmis) Antrojo pasaulinio karo pradžioje Lietuvos diplomatijos šefo S.Lozoraitio veikla Italijoje tapo gana komplikuoata, todėl jis perdavė iniciatyvą neutralioje Šveicarijoje gyvenančiam savo pavaduotojui J.Šauliui. Įrašai dienoraštyje liudija, kad ne pats S.Lozoraitis perdavė LDT egzilyje šefo pareigas. Mat J.Šaulys, norėdamas sušaukti į pasitarimą pasiuntinius, susidūrė su faktu, kad kitų pasiuntinių laisvas judėjimas ir galbūt jų pačių laisvė yra apriboti, į pasitarimą Šveicarijoje negalėjo atvykti P.Klimas ir pats S.Lozoraitis. Tada pasiuntinys Šveicarijoje J.Šaulys raštu informavo S.Lozoraitį, kad perima LDT šefo pareigas.

Pasiuntinys Šveicarijoje labai aktyviai dirbo savo darbą, siuntė laiškus, instrukcijas, telegramas savo kolegoms Niujorke, Stokholme, Londone, Prancūzijoje, vykdė informacijos apsikeitimą tarp pasiuntinių. Pasiuntiniai su J.Šaulio užimama LDT egzilyje šefo pozicija sutiko. Ne viskas ėjo sklandžiai, kilo įtampas tarp jo ir jo kolegos Niujorke pasiuntinio Povilo Žadeikio. Buvo palaikomi ryšiai su Šveicarijos politikos departamentu, su kitų šalių ambasadomis. Turiu pažymėti, kad tokių kontaktų nerasta su fašistinio bloko šalimis.

Ypač intensyvūs ryšiai siejo su JAV pasiuntiniu Berne p. Harrisonu. Susitikimuose su Amerikos diplomatais J.Šauliui rūpėjo klausimas, ar po Sovietų Sąjungos prisijungimo prie Atlanto chartijos bus laikomasi principinių šios chartijos nuostatų. Atlanto chartija svarbi Lietuvai tuo, kad ji įpareigoja atkurti visas iki karo egzistavusias suverenas valstybes, vadinasi, buvo žadama atkurti ir Baltijos šalių valstybingumą.

Atlanto chartija - vienas iš pokario partizaninį pasipriešinimą Lietuvoje skatinusių veiksnių, teikusių vilties dėl Vakarų intervencijos.

Susitikimo vieta - Luganas

Daug ką pasako įrašas dienoraštyje 24 11 1942: "11 val. buvova su p. Tur-sku pas Amerikos ministerį Harrisoną. Išbuvome iki 12 val. informavova apie mūsų padėtį. 3 val. buvau nuvykęs pas Allen

Dulles'ą Amerikos P-bėje, atvykusį iš Amerikos specialioms uždaviniam. 5 val. į P-bę buvo atvykęs gen. West-as , su kuriuo prie arbatos stiklo iškalbėjome kartu su p. Turausku ligi 6 val. Paskui jis mane savo automobiliu nulydėjo pas lenkų P -bės sekr. Išbuvau prie arbatos ligi 8 val."

Allenas W.Dullesas - žymus JAV slaptųjų tarnybų specialistas, labai artimas Rokfeleriams žmogus, vėliau (nuo 1953-ųjų) jis vadovavo CŽV, o jo brolis ir dėdė buvo JAV valstybės sekretoriais. Karo metais (1942-1945) A.W.Dullesas organizavo agentų tinklą ne tik Šveicarijoje, bet ir visoje Europoje, o jam vadovavo iš Berno, prisidengdamas JAV ambasados patarėjo titulu. Viena iš amerikiečiams svarbių strateginių vietų buvo Tičino kantonas. Iš čia, kapitono Guido Bustelli padedamas, A.W.Dullesas organizavo žvalgybos tinklą ir Italijoje. Jų bazė buvo "Villa De Nobili" Montagnoloje, t. y. dabartiniame Lugano priemiestyje. Lugano mieste karo metu buvo apsistoję daug politinių bėglių, dezertyrų, žydų. Amerikiečių slaptosioms tarnyboms buvo svarbu stebėti ir Italijos Socialinės Respublikos veiksmus. Pastarųjų vienas iš atramos punktų radosi taip pat Lugano pašonėje "Villa Wesphal Cassarate".

Tuomečiai J.Šaulio ir M.Salvatini-Šaulys pažįstami ir bičiuliai buvo ypatingi žmonės: buvę ir esami diplomatai, aristokratai, stambūs pirkliai ir industrininkai, įvairių šalių politiniai veikėjai, rašytojai. J.Šaulys asmeniškai gerai pažinojo Thomą Manną (turbūt nuo Klaipėdos laikotarpio ar darbo Vokietijoje laikų), artimai bendravo su jo patikėtiniu Šveicarijoje p. Wightu. Tai, savaime aišku, galėjo dominti amerikiečių žvalgybą.

Ypatingi santykiai susiklostė tarp dr. J.Šaulio ir lenkų ambasadoriaus p. Ladosas. Į jį buvo kreiptasi ir dėl LDT 100'000.00 CHF paskolos. Didelė tikimybė, kad ši paskola buvo gauta. 1942-aisiais labai nerimauta, ar nebus ir Šveicarija okupuota, todėl per lenkus domėtasi galimybe įkurti egzilinę Lietuvos Vyriausybę Kanadoje (įrašas dienoraštyje 17 04 1942). Lenkų konsulate dirbo dr. Julius Kuhlas, žydas, kuris išdavinėjo lenkiškas visas ir pasus Europos žydams, tokiu būdu jiems suteikdavo galimybę apsistoti Šveicarijoje, po to emigruoti į JAV, Kanadą, Australiją ir t. t. Ši veikla buvo labai gerai žinoma pasiuntiniui p. Ladosui. Ar šia galimybe pasinaudojo ir Lietuvos piliečiai ir ar prie to prisidėjo mūsų diplomatai, iš dienoraščių nepavyko sužinoti.

"Kybartų aktai"

Iš karto po A.Smetonos žūties Amerikoje (1944 metų sausio 9 dieną) S.Lozoraičiui kilo idėja pasiremti "Kybartų aktais", taigi tuomet 1944-ųjų vasario 26 dieną jis laiške klausė J.Šaulio, ar tikslinga su aktais supažindinti JAV ir Didžiosios Britanijos valstybių vadovus. J.Šaulys atsakė, kad "Prezidentas paliko teisėtą įpėdinį, kurio pavardę paskelbsime, kai leis karo sąlygos". Jau tų pačių metų liepos 16 dieną P.Žadeikis telegramoje J.Šauliui minėjo, kad liepos 2-ąją JAV Valstybės departamentui praneštas "Kybartų aktų" turinys.

Pats J.Šaulys dienoraštyje teigia 10 1 1944: "Apie 10 val. paskambinau p. Ladosiui, lenkų ministrui Berne, pranešdamas apie p. Smetonos mirtį, prašydamas painformuoti apie tai savo Prezidentą ir Vyriausybę (mat, skaitomas prie jų akredituotas). Paklausus, kaip su jo pavaduotoju, pasakiau, kad savo laiku p. Smetonos buvo paskirtas

Ministras pirmininkas, kuris pagal Konstituciją eina jo pareigas, kai šis yra sukliudytas, bet apie tai prašiau pranešti vien savo vyriausybės žiniais."

Prezidento paliktas teisėtasis įpėdinis

LDT šefo pareigas dr. Jurgis Šaulys ėjo nuo 1941 metų gruodžio 2 dienos iki 1945-ųjų lapkričio 15 dienos. Labai keista, tačiau apie pareigų perdavimą S.Lozoraičiui J.Šaulio dienoraštyje įrašų nerasta. Matyt, tai jis laikė savaime suprantamu žingsniu, nes karas jau baigėsi ir S.Lozoraitis nebeturėjo asmeninių ir judėjimo laisvių apribojimo. Greičiausiai ši data

nustatyta formaliu raštu. Be to, po Smetonos mirties S.Lozoraitis turėjo tapti teisėtu Ministro pirmininko ir prezidento pareigų bei teisių perėmėju.

Po karo bandyta pasinaudoti "Kybartų aktais", tačiau LDT egzilyje trukdė du faktoriai - Vakarų valstybių nenoras pykdyti Sovietų Sąjungos ir pačių lietuvių nevienybė emigracijoje. Tarpusavyje dėl atstovavimo Lietuvai rungėsi LDT, VLIK'as, VLAK'as, BALF'as, PLB ir kitos organizacijos.

J.Šaulys taupumo sumetimais buto Berne nenuomojo, o atvykęs apsistodavo arba pasiuntinybėje, arba viešbutyje. Daug darbo vykdė iš Lugano, iš savo namų, kur vykdavo diplomatų pasitarimai. J.Šaulio svečiai dažniausiai apsistodavo viešbutyje "Villa Castagnola", visai netoli J. ir M.Šaulių namų. Pasitarimai vykdavo visur: ir Šaulių namuose, ir viešbutyje, ir kitose vietose. Matyt, specialiai, saugumo sumetimais, susitikimų ir pasitarimų vietos buvo įvairios ir nuolat keičiamos.

Liūdna šventė

Dar 1944 metų vasarą dienoraštyje atsirado įrašų apie žinias iš Lietuvos, apie užimamus miestus, o spalį - įrašų apie bėglius. 1945-ųjų gegužės 8 dieną, švęsdamas karo pabaigą, rašė: "Švenčiu karo pabaigą. Nuo to ne lengviau. Kraštas okupuotas, kenčia vargą, inteligentija išblaškyta po Vokietiją, kovoja su vargu..." Iki 1945-ųjų vasaros nemažai pabėgėlių buvo ir Šveicarijoje. Kai kurių istorikų teigimu, per Šveicariją į kitas valstybes vykstančių pabėgėlių bendras skaičius viršijo šios Alpių šalies gyventojų skaičių. K.Šaulys susitikdavo su lietuvių pabėgėlių vadovais, liepos 31 dieną aplankė pabėgėlių stovyklą Iverdone. 1945-ųjų pabaigoje ruošė pabėgėlių organizacijos schemą. Vėliau didelį darbą, ypač po ambasados galutinio uždarymo Berne, atliko dr. A.Gerutis.

Du signatarai Šauliai

Dr. J.Šaulys rūpinosi ir svarbių valstybės pareigūnų, Bažnyčios hierarchų, profesorių patekimu į Šveicariją. Kaip išskirtinį atvejį norėčiau paminėti prelado Kazimiero Stepono Šaulio, Nepriklausomybės Akto signataro, atsiradimo Šveicarijoje aplinkybes.

Dabar jau drąsiai galima teigti, kad prelatas K.S.Šaulys atvyko į Šveicariją J.Šaulio kvietimo ir garantijų dėka.

Šiuos du Vasario 16-osios akto signatarus siejo artima draugystė iki pat mirties. Likimo ironija, tačiau paskutinis J.Šaulio įrašas dienoraštyje byloja, kad "arbatos buvo užėjęs prelatas Šaulys". Šis įrašas padarytas likus keliolikai valandų iki mirties.

Abu Šauliai kartu švęsdavo Nepriklausomybės dieną, įvairias religines šventes, vardines, Kalėdas ir Velykas. J.Šaulys buvo nuoširdžiai tikintis ir labai pamaldus. Kiekvieną sekmadienį lankydavosi pamaldose netoli namų esančioje Šv. Jurgio arba bažnyčioje Lugane.

Baden Badeno susitikimas

1945 metų kovo 9 dieną Viucburge buvo atsikurtas VLIK'as. Iš dienoraščių matome, kad J.Šaulys dažnai susitikdavo su VLIK'o vadovais, kad visais klausimais su juo tardavosi S.Lozoraitis, nes iki pat 1946 metų liepos 21-26 dienomis Berne įvykusios pirmosios pasiuntinių ir VLIK'o konferencijos, komitetas daugiausia susirašinėjo su Lietuvos atstovu Šveicarijoje ir Stasiu Antanu Bačkiu - Prancūzijoje. Tam turėjo įtakos ir artima pažintis su vienu iš VLIK'o vadovų Steponu Kairiu. J.Šaulys konferencijos atidarymo proga pasakė, kad užsienyje atsiradus dviem vienas nuo kito nepriklausomiems "organams" tikslinga kuo greičiau normalizuoti jų santykius ir "pagalvoti apie mūsų akcijos bendros vadovaujančios viršūnės sudarymą". 1948 metų liepos 7-9 dienomis įvyko žymusis Baden Badeno susitikimas, kuriame dalyvavo ir VLIK'o, ir VLAK'o atstovų, ir buvo pasiektas susitarimas dėl bendrų veiksmų. Po šio susitikimo J.Šaulys ir S.Lozoraitis parengė bendrą komunikatą, kuriame pritarė pasiektam VLIK'o ir pasipriešinimo organizacijų atstovų susitarimui, kuris, jų manymu, išsprendė iki tol buvusius jų nesutarimus. Jie apgailėstavo, kad į Baden Badeno pasitarimą nebuvo pakviestas diplomatijos šefas S.Lozoraitis. 1948 metų rugsėjo 3 dieną VLIK'o vykdomosios tarybos pirmininkas Vaclovas Sidzikauskas nuvyko į Luganą ir informavo J.Šaulį bei ten buvusį S.Lozoraitį apie Baden Badeno susitarimo aplinkybes. Šis paskutinis J.Šaulio pasitarimas su diplomatais vyko "Villa Eugenia", Ruviljanoje, t. y. visai netoli Šaulio namų.

S.Lozoraitis į Lugaoną buvo atvykęs anksčiau, rugpjūčio 12-ąją, ir liko iki rugsėjo 16 dienos. Kiekvieną dieną jis susitikdavo ir tardavosi su J.Šauliu. Kyla klausimas, ką aptarinėjo LDT egzilyje šefas ir labiausiai patyręs ir autoritetingiausias Lietuvos diplomatas? Įrašas dienoraštyje 15 09 1948: "Vakare, 8 val., buvo atėjęs p. Lozoraitis, kuris išbuvo ligi 10 val. Sutarėva apie 3-5 važiuoti į Tiubingena pas VLIK'o žmones." Deja, Lozoraitis į Šveicariją spalio pradžioje negrįžo, o spalio 8 dieną J.Šaulys apsirgo, kaip jis pats teigia dienoraštyje: "matyt, Monte Bre vakar, nusiėmus švarką perpūtė vėjas. Po pietų turėjau atsigulti lovon su 38,8 C temperatūra." Po dešimties dienų 1948 metų spalio 18 dieną J.Šaulys pasimirė. Mirtis buvo staigi, paskutinėmis dienomis jis truputį karščiavo, bet nesijautė silpnas. Paskutinis lietuvis, matęs dr. J.Šaulį, buvo prelatas K.S.Šaulys - jis spalio 17 dieną buvo užėjęs į svečius.

Palikimas

Pagal romėnų teisę, testamentas yra juridinė asmens ketinimų išraiška, kurių vykdymo jie siekia po savo mirties. Iš tų laikų žinoma sentencija "Voluntas testatoris pro lege hebetur" - "Testatoriaus valia laikoma įstatymu". Nežinau, ar dr. J.Šaulys paliko raštu išreikštą savo valią. Gal ji buvo žinoma tik jo gyvenimo palydovei, kaip ir jo kapo vietos pasirinkimo atveju. 1952 metų J.Šaulio biblioteką ir dalį archyvo įsigijo Pensilvanijos universitetas Filadelfijoje (JAV). Velionio valią patvirtina įrašas dienoraštyje 5 06 1948: "Gavau iš ryto prof. A.Senno laišką, kuriuo pranešė, kad Filadelfijos Universitetas esąs susiinteresavęs mano rinkiniais ir mielai suteiksias jiems prieglaudą..." Dar noriu pateikti citatą iš "Šveicarijos lietuvių žinių" 4-ojo numerio, išėjusio 1952 metų vasario 15 dieną: "Dr. Jurgio Šaulio biblioteką, susidedančią iš viršum 2.000 tomų lituanistinio turinio knygų, nupirko Pensilvanijos universitetas Filadelfijoje. Universitetui taip pat atiteko Dr. Šaulio privatinis archyvas, kurio pradžia siekia 1903 metus. Ypač vertinga buvo medžiaga, sutelkta iš Lietuvos valstybės kūrimosi laikotarpio, kai dr. Šaulys buvo Valstybės Tarybos generalinis sekretorius, o paskum jos vicepirmininkas. Biblioteka ir archyvas (bus?) pasiųsti į Ameriką balandžio mėn.

Iš mūsų žymaus valstybininko ir paskutinio laisvos Lietuvos pasiuntinio Šveicarijoje palikimo dar liko Lugano jo Lietuvos žemėlapių rinkinys ir knygos iš priešistorės."

Gintautas BERTAŠIUS

Lietuvos garbės konsulas Šveicarijoje